

A BESSZARÁBIAI KÉRDÉS

JORGÁNAK A MÚLT, 1932. év tavaszán történt bukása után¹ Nemzeti-parasztpárti Vajda-kormány alakult s bár úgy benn az országban, mint künn Genfben, a Népszövetséggel sok nehézsége volt, valahogyan ment a kormányzás. Agrár konverzió, közigazgatási decentralizáció, adóterhek könnyítése történt; vagyonellenőrzésről és becsületvédelemről szóló javaslatot vitt keresztül a kamarában (egy a világon egyedül álló intézkedést, ami nyílt beismerése az ország közéleti korrupciójának s amiről külön kellene, hogy beszámoljak) s reménye lehetett, hogy legyőzve a megszokott párt és udvari intrikákat, a kormány életben marad. A remény annál jogosultabb volt, mert október elején, felmerülvén a kamarában a szovjet-köztársasághoz való viszony kérdése, a miniszterelnök választát az egész ház egyhangúlag vette tudomásul.

Pár napra rá a kormány megbukott.

Azaz nem lehet mondani, hogy „megbukott“, mert a következő kormány nagyjában ugyanaz a nemzeti-parasztpárti alakulat volt, politikája a régi maradt: csak Vajda Sándornak kellett mennie, éppen olyan csúnya, személyes támadások miatt, mint 1920-ban, mikor Londonban tárgyalva, háta mögött, tudta nélkül bocsátotta el a király és talált ő Bukarestben új miniszterelnököt és kormányt, mire Angliából hazatért.

A kormányváltás előidézője Titulescu, Románia londoni követe s eszköz kezében Románia legkellemetlenebb és legtöbb gondot okozó kérdése, a besszarábiai kérdés volt.

BESSZARABIA A RÉGMÚLTBAN görög és később római kolónia volt. A népvándorlás idejében, a Kárpátoktól keletre fekvő, beleesett a vándorló népek útjába s végigsepertek rajta gótok, húnok, avarok, szlávok és a többiek s e népek maradványaitól benépesített területre a XIII. és XIV. században a két oláh fejedelemség terjesztette ki hatalmát és nyerte nevét Basarab munteniai vajdától. Később Nagy István moldvait vajda korában a tartomány egészen Moldva és azzal együtt a tizenötödik században török uralom alá került.

A XVII. század végén Besszarábia határáig jutott az orosz áradat és több orosz-török összeütközés után az 1812-iki bukaresti béke az egész tartományt Oroszországhoz csatolta.

¹ Lásd „A román kormányváltás“ című cikket a „Magyar Szemle“ 1932. szeptemberi számában.

A krími háború után az 1856-iki párizsi békekötés Besszarábia délnyugati részét ismét visszaadta a törököknek és Ismail és Cahul megye Moldovának, illetve az 1859-ben létrejött egységes román fejedelemségnek lett részévé. Az 1877—78-iki orosz-török háborúban Románia Oroszországnak nyújtott segítséget, de a berlini kongresszus mégis elvette tőle a két megyét és visszaadta Oroszországnak s ettől kezdve egész Besszarábia orosz tartomány maradt s orosz uralom alatt gyarapodott a világháború végéig. A cári uralom bukásakor előbb az új orosz birodalom keretén belül „moldvai köztársasággá” alakult, mikor pedig létrejött a szovjet-köztársaság, 1918 folyamán a román királysághoz csatlakozott. Az úniót 1920-ban tudomásul vette a párizsi békekonferencia, de a Szovjet-köztársaság sohasem ismerte el az úniót.¹

Besszarábia néprajzi helyzetéről homályos képünk és ellenmondó adataink vannak.

A római császárság korában bűnösök száműzetést helye, a birodalom Szibériája volt, akik összekeveredtek a népvándorlás visszamaradt néptörödékeivel; román uralom óta oláhság szivárgott a Pruthon túl. „Elromanzálódott altáji népek, valószínűleg avar és bulgár ivadékok Besszarábia mostani lakói” írja a tekintélyt és hitelt érdemlő „Cambridge Medieval History”.²

A lakosság nemzetiségi megoszlásáról sincsenek megbízható adataink. Az 1897-iki orosz népszámlálás szerint a lakosság 47.6 százaléka volt román és 27.8 százaléka orosz és rutén, a többi tatár, zsidó, cigány. Egy román író a háború után a románság arányát 75 százalékra teszi³ s egy másik 66.5 százalékra,⁴ azt állítva hogy e szám az 1918. évi helyzet képe, amikor pedig szó sem volt népszámlálásról.

Ezeket a számításokat nyilvánvalóan az a cél vezette, hogy etnográfiai alapot mutassanak ki a román uralom számára.⁵ De ha igaz, amit Pelivan ír, hogy Besszarábia egy századon keresztül a legerőszakosabb eloroszosításnak volt kitéve: a román iskolákat bezárták, a román nyelv használatát eltiltották, a román parasztok ezreit hurcolták Szibériába s helyüket „idegen csavargók foglalták el”, vajjon lehetséges-e, hogy ha román ember és román nyelv száz éven keresztül így pusztult, a román nép százaléka mégis olyan nagy maradt volna? Hogy nem lehet, mutatják azok a panaszok, melyek a tartomány román jellegének elveszéséről szólnak. „Ha helyes propagandát csináltunk volna Besszarábiában”, írta a „Patria”, „ha román papokat és tanítókat küldtünk volna oda s román tisztviselőket alkalmaztunk volna, ma nem állanánk szemben azzal a szomorú ténnyel,

¹ Besszarábia és Románia úniójának történetét „Nagy-Románia megalakulása” című cikk ismertette részletesen a „Magyar Szemle” 1929. májusi számában.

² Ugyanez a véleménye Alexis Nakko besszarábiai román történetírónak, „Istoria Bessarabiei din vremurile noastre” című munkájában.

³ Ion G. Pelivan: Les droits des Roumains sur la Bessarabie.

⁴ M. C. Kiripescu: Istoria razboiului pentru intergirea României. II. 359.

⁵ Ezt nyíltan meg is vallja Ștefan Ciobanu, a román tud. akadémia tagja, „Cultura românească în Besarabia sub stăpânirea rusă” című munkájának előszavában.

hogy folyton az orosz nyelvet halljuk egy olyan földön, melyen az elnyomók, az oroszok nyelvének nincs joga, hogy létezzék.¹ S még jellemzőbb, hogy a lap keservesen panaszkodik a miatt, hogy a kolozsvári román egyetemen besszarábiai román nemzetiségű hallgatók maguk között mindig oroszul beszélnek. Besszarábiában alig vannak román nyelvű lapok, írja egy erdélyi román folyóirat s nincs egyetlen román nyelven megjelenő közlöny: „van román beszéd, de nincs román kultúra.“ „Ha valaki 1918-ban megkérdezte egy kisenevi embertől, hogy román-e vagy orosz? azt a feleletet kapta: besszarábiai; s ha ma azt kérdezzük, hogy miféle civilizáció van Besszarábiában, orosz- vagy román? a felelet csak az lehetne: besszarábiai.“²

A PÁRIZSI BÉKETARGYALÁSON eldőlt Erdély, Bukovina és Dobruzsza sorsa, de a besszarábiai kérdést nem bírták véglegesen rendezni, mert a szovjet-köztársaság nem volt jelen a konferencián.³ A szovjet nem ismerte el Besszarábiának, ennek a százados orosz területnek az annexióját, megszállását háborús agresszióknak s a területet egy másik, keleti Elzász-Lotharingiának tekintette. A megszállás represszáliájaképpen a szovjetkormány Diamandit, Románia követét Szentpétervárott a Péter-Pál-erődbe záratta, a román kormány által 1916 őszen Moszkvába küldött 300 millió franknyi aranyat és Mária királyné 7 millió frank értékű ékszerét lefoglalta. „A szovjetkormány“, jelentette ki, „vállalja eljárásáért a felelősséget, de kötelezi magát, hogy a lefoglalt értékeket visszaadja a román népnek — de nem a román oligarchiának.“⁴

1920 októberében végre hosszú tárgyalások után az antant hatalmak, Anglia, Japán, Francia- és Olaszország megegyezett Romániával s elismerte Besszarábia annexióját, de a szerződést, az úgynevezett párizsi protokollumot egyelőre csak az angol parlament s az is csak 1922 májusában ratifikálta.

Időközben s folytatólagosan Románia megpróbálta közvetlenül érintkezve a szovjetkormánnyal érni el eredményt. 1920 tavaszán maga Vajda Sándor tárgyalta Litvinowal; tárgyalás folyt Kopenhágában, Varsóban. Karakhan felajánlotta, hogy a szovjet lemond Besszarábiáról, ha Románia nem követeli vissza a Moszkvában elhelyezett értékeket, de a megegyezés nem sikerült. Nem sikerült közelebb jutni a megoldáshoz az 1922-iki moszkvai leszerelési konferencia alkalmával sem.

1924 márciusában román-szovjet bizottság ült össze Bécsben, hogy a két állam kereskedelmi viszonyait rendezze. A román delegátusok az első ülésen felvetették Besszarábia kérdését s a tárgyalás

¹ „Patria“ 1924.június 12.

³ „Societatea de Maine“ 1924.

³ A párizsi tárgyalásokat, Vajda-Voevod Sándor akkori román miniszterelnök tárgyalásait Párizsban és Londonban, részletesen ismerteti *V. V. Ttlea: Aqiunea diplomatica a Romáméi*, nov. 1919— Mart. 1920 Chestiunea Besszarabiei. 83—128. lapokon.

⁴ *Louis Fisher: The Soviets in World Affairs. A History of Relations between the Soviet Union and the Rest of the World.* I. és II.

feltételül Besszarábia úniójának elismerését tűzték ki. A szovjet kiküldöttek tiltakoztak ellene.

A román igényeknek — mondta Krestinszky, az orosz delegáció vezetője — nincs történeti alapja, mert 1812-ben, mikor Besszarábia orosz uralom alá került, a román állam még nem is létezett. Ha viszont etnográfiai alapon követeli Románia a területet, az egyetlen megoldás a népszavazás. „Ha a román kormány abban a meggyőződésben van, hogy Besszarábia lakosságának többsége becsületesen románnak vallja magát és óhajtja a román királysággal való úniót, akkor a román kormány nincs miért hogy féljen a népszavazástól és visszautasítsa azt“.

De a román delegátusok visszautasították, éppen úgy, mint Erdély esetében. Visszautasították, azzal érvelve, hogy a Hatalmak már elismerték az annexiót s azt most már nem lehet vita tárgyává tenni: egy népszavazás nem befolyásolhatja a békekonferencia döntését és nemzetközi szerződések érvényét.

A konferencia tehát az első percben megakadt és szétment a nélkül, hogy a kereskedelmi megegyezés kérdése még csak elő is került volna. A bécsi fiasciónak pikáns utójátéka volt Londonban.

Az eredménytelen konferencia után pár héttel, májusban, Rakovszki a londoni szovjet követ, terjedelmes interjút adott a „Manchester Guardiannak“.

Elbeszélte az annexió egész történetét: hogy 1916-ban Párizs és Róma, sőt maga a román kormány sem akart semmit tudni Besszarábia úniójáról s csak az orosz összeomlás után került a dolog napirendre, amikor főpropagandistája egy Katarea nevű kalandor, „az orosz hadsereg egy dezertora, egy skrupulus nélkül való román ügynök volt, aki egy 1913-ban Magyarországon elkövetett örült merénylete folytán vált nevezetessé.“ Elmondta Rakovszki az 1918-i besszarábiai eseményeket és a párizsi egyezmény történetét; kifogásolta, mert nemzetközjogi alapelv, hogy „annak az államnak beleegyezése nélkül, melyhez egy terület tartozik, az el nem idegeníthető“. Csupán egy módon és egy esetben, ha a terület lakossága óhajtja: népszavazás útján. Ezt követelte volt a bécsi szovjet küldöttség. Ha népszavazás a szovjet ellen döntene, azt a kormány zúgolódás nélkül elismerné.

Rakovszki interjújára rövidesen Titulescu válaszolt, aki már akkor Románia londoni követe volt. Mentegette az 1918-i eseményeket, a román megszállást, az únió kimondásának körülményeit, állította, hogy a nép hangulata román és száz érveléssel érvelt a népszavazás ellen.

Nyilatkozatának befejezésekképpen hivatkozott arra a körülményre, hogy a háború után bekövetkezett események mennyire elvakítják és mennyire elfogulttá teszik az embereket. A szovjet követ sem gondolkozott mindig így, mondta Titulescu, mint most, 1924-ben¹ és idézte a háború előtti egy pár nyilatkozatát:

„Sok szó esik mostanság, — mondta Rakovszki egy 1912-i beszédében — egy idegen állam kapzsiságáról és méltatlan eljárásáról, amely állam alatomossággal megszerzett egy területet, amely nem illeti meg s amelyet kizárólag románok lagnak. Besszarábiáról beszélek. De a román

¹ Rakovszki bolgár születésű, de a háború előtt román alattvaló és a román szocialisták egyik vezére volt.

oligarchiának nincs bátorsága, hogy levonja az egyetlen következtést. Az ember joggal kérdi, hogy hogyan volt lehetséges, hogy Oroszország miután 1877—78-ban biztosította Románia területi integritását és miután román fegyverek segítették győzelemre, hogyan követhette el azt a szöszegést, hogy elvegye a román Besszarábiát?!“

„Besszarábia üdvösségét egy orosz forradalomtól várom!“

„Az orosz forradalom megtörtént: Besszarábia üdvözölt“, — fejezte be nyilatkozatát Titulescu.

Az 1924 ÉV VALAMIVEL előbbre vitte a besszarábiai kérdés rendezését: még a bécsi konferencia összeállése előtt, — talán egy kis presszió gyanánt a szovjettel szemben, — a francia törvényhozás ratifikálta a párizsi szerződést. Igaz, hogy viszont Mussolini abban az időben némi közeledést mutatott a szovjet köztársasághoz s éppen akkor biztosította a római szovjet követet, hogy nem szándékozik a szerződést ratifikálni, de két év múlva változott a helyzet: az olasz-jugoszláv Viszony nagyon megromlott, Romániában pedig Averescu tábornok került kormányra, akinek — a kisantant ellenére erős olasz szimpátiái voltak s 1916 szeptemberében létrejött az olasz-román barátsági szerződés, amit pár hónap múlva követett a párizsi szerződés olasz ratifikálása.

Most már csak a japán ratifikáció volt hátra, ami azonban azért lett volna fontos, mert a szerződés 8. szakasza expressis verbis kimondja, hogy rendelkezései csak akkor lépnek érvénybe, ha azt az összes szerződő felek ratifikálták.

A nemzetközi jogi alap biztosítása Besszarábia birtoklását illetőleg tehát azideig nem sikerült. De nem járt sok eredménnyel külön, bilaterális szerződések megkötése útján szerezni biztosítékot esetleges orosz támadás ellen. A kisantantnak lehet jelentősége Románia számára egy Magyarország részéről jövő képzelte támadással szemben, de nem jelent semmit a szovjet irányában. Itt megszűnik a szerb-cseh barátság minden értéke, mert míg Romániára nézve állandó veszedelmet jelentett a cári és jelölt még nagyobb veszedelmet a bolsevik Oroszország, addig az antant két szláv állama nem bírja megtagadni szimpátiáit a hatalmas szláv testvérrel szemben.

Ilyen körülmények között, miután nyilvánvaló, hogy a szovjet köztársasággal szemben Románia nem számíthat szerződő társaira, számára Kelet-Európában nem maradt más hátra mint Lengyelország támogatásának megnyerése. Tényleg, míg Lengyelországnak nem érdeke, hogy a kisantant magyarellenes politikájában részt vegyen s ezért következetesen meg is tagadta az antantba való belépését — Romániához kész volt az orosz alapon közeledni s a két állam 1921 március 3-án védelmi szerződést kötött, melyet 1926-ban és 1931-ben megújított.

Az orosz-román viszonyban látszólag változás állt be 1929 elején, mikor a Szovjet köztársaság egy keleti Locarno gyanánt felajánlta Lengyelországnak, hogy a Kellogg-paktumot külön megállapodás keretében azonnal léptessék életbe. Az ajánlatot Lengyelország kötelezőszerűen közölte szövetségeseivel, Romániával, s azután azzal a feltétellel fogadta el, ha ahhoz Románia és az Oroszország nyugati

határán lévő „Randstaatok“ is hozzájárulnak. Ezen az alapon létrejött a megállapodás, mely azonnal életbeléptette a Kellogg-paktumot.

Hogy a megállapodásnak Románia biztonságára és határaitra nézve mennyi értéke van, az szubjektív felfogás dolga. Mironescu, akkori román külügyminiszter azt állította, hogy a protokollummal helyreállt a jó viszony Románia és a Szovjetunió között és a besszarábiai kérdés lekerült a napirendről.

De a protokollumban szó sincs Besszarábiáról, sőt mikor Litvinov a szerződést szignáló államok megbízottait üdvözölte a Kremlben, azt mondta: „Az a körülmény, hogy a delegátusok között egy olyan állam kiküldötte is jelen van, amely állammal a Szovjetunióknak nincs normális diplomáciai összeköttetése s amellyel szemben komoly és eddig meg nem oldott ellentétek állanak fenn, melyeket ez a szerződés sem old meg, tanúsítja legjobban az únió békeszeretét.“ Ez a barátságosan megjegyzés Romániára vonatkozott.

A dolog tehát, Besszarábia helyzetét illetőleg ebben az időben úgy állhatott, amint azt a „Manchester Guardian“ írta: „Orosz területre orosz beleegyezés nélkül elképzelhetetlen valamely jogcím“, tehát Besszarábia nem tekinthető román földnek. „Támadás alanya“, — folytatja a nagy angol lap — „ami a Népszövetség közbelépését vonhatná maga után, csak de jure határ lehet.“ S a lap e megállapításához Fisher, a szovjet külpolitikájának történetírója a következő megjegyzést fűzi: „Ha Besszarábia de jure Románia része volna, a Népszövetség jogosan alkalmazhatna szankciókat bármely állammal szemben, mely megtámadná a besszarábiai határt azzal a szándékkal, hogy Besszarábiát elszakítsa Romániától. De jelenleg egy orosz invázió (mivel a párizsi szerződést Japán nem ratifikálta) semmiféle nemzetközi szerződést nem sértene.“¹

MÍG MINDEZ TÖRTÉNT, a Szovjet-unió kormánya egy sakkhúzást csinált Románia ellen: 1924 őszén felállította Besszarábia határa mentén a Dnyeszter, Dnyeper és Bug között fekvő Balta, Palcsin és Odessza megyékből a „Moldovai Autonóm Köztársaságot.“

A kormány rendelete, mely a köztársaságot szervezte, kijelentette, hogy a köztársaság felállításával célja a „moldován“ (román) nép egyesítése kulturális és közgazdasági önkormányzat útján. Nem messze a határtól egy nagy mezőgazdasági iskolát alapított, elrendelte az iskolákban a román tanítási nyelvet és román vándor színészetet szervezett. A kultúrpropaganda hatásosabbá tétele céljából a kiewi és odesszai helyőrséget megerősítette.

Rakovszki, aki akkor már visszatért Oroszországba, az új köztársaság forradalmi bizottságához intézett kiáltványában leplezetlenebből beszélt: „A moldovai köztársaság szervezésének fontossága végtelenül nagy és fontossága nemcsak abban áll, hogy alkalmat nyújt még egy népnek, hogy a Szovjet-unió keretén belül saját kultúráját fejlessze, hanem abban is, hogy egy új küzdő frontot nyújt Oroszország

¹ L. Fisher: The Soviets in World Affairs, II. 514.

² A „Soviet Union Year Book“ szerint a köztársaság területe 7.835 négyzetkilométer, 567.000 lakossal; fővárosa Balta, nem messze a román határtól.

nyugati határán. A köztársaság történeti misszióval fog bírni, ami nemcsak a besszarábiai testvérekre, hanem az összes balkáni népekre kiterjed, melyek szabadságukért küzdenek.“

Még novemberben interpelláció volt a román szenátusban a köztársaság dolgában, de a miniszterelnök, Bratianu, röviden válaszolt: hogy a dolgról nincs hivatalos tudomása, de a köztársaság felállítása valószínűleg a szovjet köztársaság nyugati etnikai határának kitolása céljából történt.

A sajtó azonban részletesen és felháborodással foglalkozott a kérdéssel. A „Tara Noastră“ ezt írta:

„A moldovai köztársaság nem egy földrajzi alakulat, hanem a szovjet kormány harci eszköze, a háború kezdete. A köztársaság a forradalmi stratégia egy momentum, új forradalom, melyet a szovjet kormány az állam nyugati határán kezd; a vörös imperializmus egy étapja, annak az imperializmusnak, mely sohasem „izén“, hanem mindig csak „provokálja“ a háborút.

Az ukrán köztársaság az ukrán területet bolsevizálta; az azerbejdzsáni köztársaság Transkaukázust forradalmasította; az örmény köztársaság Törökország ellen irányul. A moldovai republika kelet és Közép-Európa ellen van szervezve.

Kormánya buzgó kommunistákból áll, lehetőleg közel a szomszéd állam határához, melyben elkezd működését. Sztrájkokat szervez, hidakat, municiókat depotkat röpít a levegőbe, megtesz mindent, hogy a tömeget nyugtalanítsa és fellázítsa. Amikor ez megtörtént, bevonul a proletáriátus segítségére a vörös hadsereg. Így történt fehér orosz, lengyel, örmény, perzsa területen s így szándékozik bevonulni Besszarábia, Bukovina és Moldova földjére, hogy felszabadítsa proletár tömegeit. Ez a felszabadítás persze nem nemzeti felszabadítás, mint volt a cári uralom a Balkán keresztyén népeivel szemben török uralom alul, hanem szociális forradalom.

Ez a moldovai köztársaság alapításának valóságos célja.

S a szovjet kormány — írja a lap — jól választotta meg az időpontot. Először azért, mert mindenütt és Romániában első sorban nagy az elégedetlenség és nyughatatlanság; másodsor azért, mert Románia körül van véve ellenségektől és platonikus barátoktól, melyeknek egyike sem fog segítségére sietni, ha bajba kerül.“¹

A Moldovai Köztársaság felállítása óta eltelt hét esztendő s ha a szovjet hadsereg még nem is vonult be Besszarábiába, a köztársaságot a kormány tényleg bolsevik propaganda bázisául használta.

MINT BEVEZETŐ SORAIMBAN EMLÍTETTEM, a Vajda kormány, ha nehézségek között is, vitte a kormányt, míg fel nem merült egy kérdés, melyet a Jorga-kormánytól kapott örökölt, de amely különösen hozzá volt növe szívéhez: a szovjetköztársasággal való viszony rendezése, ami Besszarábia helyzetének megállapítását involválta magában. Vajda Sándor volt az, aki közvetlenül a háború befejezése után elindult, hogy baráti viszonyt teremtsen Románia és a szovjetunió között.

Még 1931 folyamán irányt változtatott volt a francia politika a szovjettel szemben, barátságosabbá vált s e politika következményeképpen egy hasonlóan barátságos viszony létrehozatalát várta el keleti protegáltjaitól, Lengyelországtól és Romániától is.

¹ „Tara Noastră“, 1924, 1531. lapon.

Lengyelországban nem is volt egy ilyen orientációnak tulajdonképpen semmi materiális akadálya: a tárgyalások megindultak s erről az 1921-i szerződés értelmében a lengyel kormány értesítette Romániát. Megindultak ott is a tárgyalások, entrevük voltak román, orosz, lengyel államférfiak között, de a Rigában történt orosz-román tárgyalások után egy félhivatalos Havas-jelentés szerint: „Románia jobbnak tartja fenntartani azt a jogi helyzetet, melyet a Kellogg-paktum és az 1929-iki Litvinov-féle megállapodás hozott létre.“

A nyár elején Jorga kormánya megbukott, követte Vajda Sándor és a román-orosz tárgyalások — valószínűleg francia iniciatívára ismét megindultak, tárgyalt Párizsban Herriot és Madgearu, Litvinov Cäderevel Varsóban és Evianban s szeptemberben Bukarest erősen bízott, hogy a megegyezés létrejön, amikor Titulescu, az állam londoni követe és mindenható politikusa, váratlanul bejelentette állásáról való lemondását. Szeptember 30-án már interpellált a kamarában Goga, de Vajda, aki egyszersmind külügyminiszter is volt, a tárgyalásokat illetően megtagadott minden felvilágosítást, Titulescuról pedig kijelentette, hogy ő sem ismeri lemondásának okait. Másnap megtudta. Október i-én Titulescu a londoni Havas-ügynökség útján hosszabb nyilatkozatot bocsátott világgá. Kijelentette, hogy feleslegesnek tart egy újabb megneemtámadási szerződést, mert a már érvényben lévők éppen eléggé védik Románia érdekeit s egy újabb szerződés, úgy amint ő hallott róla, csak rontana Románia helyzetén. „Az a biztonságtöbblet“, jelentette ki, „mellyel e paktum révén kecsegtetnek, nulla, mert nem egyébről van szó, mint hogy hozzájáruljunk Besszarábiához való jogaink csorbításához.“

A nyilatkozat nyomában teljes zavar, egy máig sem tisztázott történetű nap következett.

A kormány erdélyi félhivatalosa, a „Patria“, másnap azt írta, hogy a szovjet szerződés sorsa biztosítva van, pár nap alatt létrejön; de Titulescut — hiába szerette volna Vajda — nem lehetett elejteni, nem akarta a király. Vajda hát — érthetetlenül — felajánlta Titulescunak a külügyministerséget s az — még kevésbé érthetően — elfogadta; haza indult Londonból, Párizsban a kormányelnök tudta nélkül tárgyalásokat folytatott Herriot-val, Bukarestbe érkezve első útja volt az uralkodóhoz s csak a királyi audiencia után jelentkezett kormányelnökénél. Ezek után Vajda beadta lemondását és a király elfogadta. „Haza hívtak“, — jegyezte meg Titulescu — „hogy lépjek be a kormányba s mire hazajöttem, nincs kormány, amelyikbe beléphetnék“.

Vajda Sándor lemondása után Maniu vette át a kormányt és abban helyet foglalt Titulescu, mint külügyminiszter.

ILYEN ELŐZMÉNYEK UTÁN természetes volt, hogy mihelyt a törvényhozás összeült, Gheorghe Brátianu, a nemzeti liberális párt vezére, november 17-én interpellációt intézett a külügyminiszterhez a szovjettárgyalások dolgában.

Az interpellációra pár nap múlva luddus választ adott Titulescu.

Elmondta, hogy minisztertanácsban referált volt a kérdéstről s előterjesztette, hogy a kormány álláspontja csak az lehet, hogy Románia hajlandó bármilyen megállapodást kötni a Szovjet-unióval, mely jobb és többet biztosít, mint a Kellogg és Litvinov paktumok, de olyant nem, amely azoknál kevesebb előnyt nyújt.

Ebből a szempontból a szovjet kormány szerződéstervezetében sok a kifogásolható, pl. az, hogy érvénye csak öt évre terjed, — de ezek legtöbbje könnyen korrigálható.

Van azonban egy nehézség.

A román kormány, a tervezethez főzött interpretációjában kijelentette, hogy a szerződésben vállalt kötelezettségeket semmiféle „ellentét” nem fogja befolyásolni. E magyarázatot a szovjet kormány úgy kívánta megváltoztatni, hogy semmiféle „jelenlegi” (existent vagy prezent) ellentét (differend) nem fogja befolyásolni. Szóval, konstatálni akarta, hogy Románia és az unió között *van* ellentét. Ez nem vonatkozhatott egyébre, mint a besszarábiai kérdésre.

„Van-e román ember, — kérdezte Titulescu — aki egy, időben nem korlátolt megneemtámadási szerződést, amely nem tud ellentétekről, egy olyan megállapodással cserélné fel, mely csak öt évre szól és egy bizonyos kérdés vitásságát elismeri?”

Mit jelentene egy ilyen megállapodás Románia számára?

Azt, hogy végeredményében eljutnánk egy másik, a trianoni szerződés revíziójához, mely legnagyobb értékünk, amely elismeri szuverenitásunkat és biztosítja határaink sértetlenségét...

A probléma, amely ma egy megneemtámadási szerződés fölötti ártatlan vita és száraz kritika formájába van burkolva, ez: meg akarja-e sértetlenül védeni Románia határait, melyeket a történelemben példátlan áldozatok és szenvedések árán szerzett meg? Ha meg akarja, csak egy válaszunk lehet: ilyen szerződést nem vállalunk sem ma, sem soha.“

A KÜLÜGYMINISZTER E KIJELENTÉSÉVEL a szovjet-unióval való megegyezés lehetősége és a besszarábiai kérdés rendezése el volt temetve. Besszarábia maradt keleti Elzász-Lotharingjának. Az a kormánykrízis, mely pár hónap múlva beállt s Maniu lemondására vezetett, nem ezzel a kérdéssel függött össze. A konfliktus uralkodó és kormányelnök között tört ki a kormányzat gyakorlásának módja felett, de ennek ismertetése nem tartozik e cikk keretébe. Maniu mindenestre távozott, de mivel a krízis, eltekintve teoretikus vonatkozásától, személyi téren mozgott, az uralkodó hajlandó volt kormányon tartani a nemzeti parasztpártot s kormányelnökké Vajda Sándort nevezte ki, akinek kormányában most már nyugodtan folytatta külügyminiszerségét Titulescu. Vajda kormányvállalása évtizedes barátságát Maniival és a nemzeti parasztpárt egységét törte össze, — de erről is más alkalommal.

FOLYT EZ ÉV NYARÁN a gazdasági világkonferencia Londonban, mikor július 3-án a londoni szovjet követségen a szovjet-unió és Afganisztán, Észt- és Lettország, Perzsia, Románia és Törökország között megállapodás jött létre a „támadó” definícióját illetőleg. A szerződés négy rövid szakaszból és egy annekszből áll és más kérdést, mint a „támadó” meghatározását, nem érint. A besszarábiai kérdést természetesen nem.

Változott-e hát a kérdés természete? Elismerte-e a szovjet-unió Besszarábia román annekszióját, vagy függőben maradt a kérdés továbbra is? És változott-e Titulescu felfogása?

A francia „Le Journal” egy cikkében a következőket írta:

„A londoni szovjet követségen a „támadó” meghatározásáról folyt a beszélgetés. A szovjet megbízottai formulát terjesztettek elő, mely többek között azt mondta, hogy támadó az, aki erőszakkal behatol valamely más nemzet területére.

„Nagyon jó”, mondta Titulescu. — „De mit értünk valamely más nemzet területe alatt?”⁴

Litvinov így felelt:

„Azt a területet, melyen egy nemzet a tényleges szuverénitást gyakorolja.”

„Megegyeztünk”, sietett a felelettel Titulescu.

Miután a szuverénitást ezidőszelint Besszarábia felett Románia gyakorolja, tehát Oroszországnak e területre vonatkozó igényei megsemmisültek.“

Az európai sajtó, a *Matin*, a *Temps*, a *Manchester Guardian*, így fogta fel a dolgot. „Legfeltűnőbb“, — írta az angol lap — »hogy a szovjetkormány megváltoztatta besszarábiai politikáját. A kérdés hosszú évekre elintéződött. Valószínű, hogy a Németországban az utóbbi időkben lejátszódott események járultak hozzá, hogy Moszkva barátságosan megegyezzen Romániával.“

A román sajtó nem volt ilyen biztos. Az „Universul“ csak közvetve von le következtetéseket: hogyan volna elképzelhető, hogy Románia aláírt volna egy szerződést, ha előzőleg el nem lett volna ismerve az állam összes területe felett szuverénitása?

Mi ehhez csak a következőket fűzzük hozzá:

Még az 1932 novemberi szenátusi interpellációja alkalmával, Jorga a következő megjegyzést tette:

„Egyet még meg kell, hogy mondjak: nekünk nincs szükségünk, hogy a szovjet-unióval tárgyaljunk; mi nem bízunk a szovjet őszinteségében; mi nem tartjuk jogainkat biztosítottaknak a szovjet aláírásával.“

Titulescu pedig bólintott hozzá és közbeszólt: „Ebben egyetérttek.“